

Руслан Галас

слухач магістерської програми

Науковий керівник: к.е.н., доцент Белова І. М.

Тернопільський національний економічний університет

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Забезпечення економічної безпеки підприємства аграрного сектора України залежить від складових структур АПК, оскільки аграрний сектор тісно пов'язаний з усім аграрним комплексом країни. Відповідно, на економічну безпеку підприємств аграрного сектора впливають, по-перше, господарські відносини на рівні сфер АПК, по-друге, економічні відносини на рівні виробничого і невиробничого комплексів АПК і, по-третє, стан продуктових підкомплексів АПК.

Правове забезпечення економічної безпеки держави, що є підґрунтям забезпечення економічної безпеки на рівні аграрного сектора, вкрай складна проблема. По-перше, невизначеність концептуальних засад економічної безпеки не дає можливості чітко окреслити об'єкти та суб'єкти правових відносин. По-друге, всі законодавчі акти України, економічної, соціальної, науково-технічної, екологічної, інформаційної, регіональної та іншої спрямованості мають певний вплив на економічну безпеку, але визначити з них пріоритетні для узагальнень та оцінок дуже важко.

З точки зору методології та практики забезпечення економічної безпеки важливими є ст. 8 Конституції України, яка указує, що її норми є нормами прямої дії, положення ст. 17 Конституції України, згідно з якими функції забезпечення економічної безпеки України безпосередньо визначаються як одна з найважливіших функцій держави, ст. 13 Конституції України гарантує рівність усіх суб'єктів права власності перед Законом і забезпечує захист прав суб'єктів права власності і господарювання, ст. 42 забезпечує захист конкуренції у підприємницької діяльності, обмежує монопольну діяльність [5]

Конституція України відповідно до міжнародно-правових стандартів надає наступні засади щодо концепції економічної безпеки: закріплює головні життєво важливі інтереси громадян, що забезпечують насамперед особисту недоторканність; визначає інші цінності - майно, правопорядок, встановлює обов'язок держави по захисту конституційних прав і свобод; містить норми про компетенцію виконавчої влади в сфері забезпечення економічної безпеки, але вона вкрай обмежено визначає положення з економічної безпеки, які не дають необхідних настанов щодо визначення та забезпечення національних економічних інтересів [4] згідно ст. 17, забезпечення входить в перелік найважливіших функцій держави та визначається як справа всього українського народу. Але 92 стаття Конституції обумовлює правові засади економічної політики. Серед них – правовий режим власності; правові засади і гарантії підприємництва; правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання; засади зовнішніх відносин, зовнішньоекономічної діяльності, митної справи; засади регулювання демографічних та міграційних процесів; організація і діяльність органів виконавчої влади, основи державної служби, організації держстатистики та інформатики; засади місцевого самоврядування.

Процес формування Стратегії економічної безпеки не може відбуватись без урахування чинної правової підстави, якою є прийнята Верховною Радою України Концепція (основи державної політики) національної безпеки України. Концепція національної безпеки України також мала тривалий термін щодо її розробки. Нормативним документом, який обумовив початок роботи над Концепцією, був Указ Президента України від 15 січня 1992 р. №41/92. Перше читання проекту Концепції у Верховній Раді України відбулося 19 жовтня 1993 р., друге – 24 травня 1996 р., а прийнята вона була 16 січня 1997 р. Термін розробки, опрацювання та схвалення Концепції склав 5 років. Саме Концепція національної безпеки – це той нормативний документ, який визначив підсистему економічної безпеки в системі національної безпеки [14].

Прийнята 16 липня 1990р. «Декларація про державний суверенітет України» носила більш політичний характер, вона проголошувала державний суверенітет як верховенство, самостійність і неподільність влади республіки в межах її території та незалежність, рівноправність – у зовнішніх відносинах. Положення економічної спрямованості в Декларації обумовлювали право народу на володіння, користування і розпорядження національним багатством України. Підкреслювалось, що саме власністю народу та матеріальною основою суверенітету республіки є земля, її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси, весь економічний та науково-технічний потенціал, що створений

на її території. Підкреслювалось, що це національне багатство повинно використовуватися з метою забезпечення матеріальних і духовних потреб громадян [2].

Як складова умова державного суверенітету розглядалося забезпечення економічної самостійності УРСР у Законі УРСР «Про економічну самостійність України», який прийнято 3 серпня 1990 р. – майже одразу після прийняття Декларації про державний суверенітет України (16 липня 1990 р.). Завдяки прийнятому закону Україна закріпила засобою право самостійно визначати економічний статус і стратегію соціально-економічного розвитку в інтересах народу України; здійснювати управління економічними процесами з метою відродження і всебічного розвитку соціальної та культурної сфер, задоволення потреб громадян УРСР у матеріальних, соціальних і духовних благах, охорони навколишнього середовища; визначати структуру народного господарства, пріоритетні напрями господарської діяльності, форми і методи господарювання та управління суспільним виробництвом; здійснювати фінансово-бюджетну, грошово-кредитну, цінову, інвестиційну, науково-технічну і зовнішньоекономічну політику.

Декларація про державний суверенітет України та Закон УРСР «Про економічну самостійність України» від 3 серпня 1990 р. стали підґрунтям для формування правових засад економічної незалежності, забезпечення її економічної безпеки.

У 1995 р. Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президенті України ініціював розробку Концепції економічної безпеки України. Координатором та розробником цього документу виступило Міністерство економіки України. У серпні 1995 р. цей документ було розроблено, але офіційного статусу він так і не набув і досі. Держава не має офіційно затверджених концептуальних основ економічної безпеки. Інститутом економічного прогнозування НАН України у 1999 р. Здійснена спроба її розробки і була видана Концепція економічної безпеки України, але вона так і залишилась у статусі наукового видання, а не проекту законодавчого документу. Тривалий час у Міністерстві економіки та з питань європейської інтеграції України велась розробка Програми забезпечення економічної безпеки України, яка, як і Концепція, так і не вийшла зі стану проекту. На сьогодні Радою безпеки та оборони України підготовлено варіант проекту Стратегії забезпечення економічної безпеки України, який планується доопрацювати та прийняти найближчим часом.

Нормативно-правове забезпечення системи економічної безпеки є визначальним у формуванні його напрямків, форм та способів організації. Водночас не регламентованість необхідних нормативно-правових норм або їх повна відсутність поряд із зростанням сучасних глобалізаційних викликів та деструктивних загроз потребує постійної адаптації та реформування, які можливі за вдосконаленням відповідного нормативно-правового забезпечення та жорстокого контролю за дотриманням законодавчих норм. У Законі України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003р. у переліку загроз національній безпеці України, у економічній сфері зокрема, окреслені серед інших у нормативно-правовому забезпеченні: ослаблення державного регулювання і контролю у сфері економіки; нестабільність у правовому регулюванні відносин у сфері економіки, в тому числі фінансової політики держави, відсутність ефективної програми запобігання фінансовим кризам, переваження у діяльності управлінських структур особистих, корпоративних, регіональних інтересів над загальнонаціональними [3].

Лише Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» серед запропонованих має значно вищі оцінки щодо наявності положень, які забезпечують економічну безпеку держави. Це не випадково, бо саме цей закон забезпечує реалізацію 107 ст. Конституції щодо функціонування Ради національної безпеки і оборони України (РНБОУ) при Президенті України. Він містить положення щодо функцій РНБОУ, які стосуються реалізації засад внутрішньої і зовнішньої політики, координації та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони України [13].

До компетенції РНБОУ відносяться подання пропозицій Президенті України щодо визначення стратегічних національних інтересів України, концептуальних підходів та напрямів забезпечення національної безпеки і оборони у всіх сферах національної безпеки, у тому числі й у економічній; проектів державних програм, доктрин, законів України, указів Президента України та інших нормативних актів і документів з питань національної безпеки і оборони; удосконалення системи забезпечення національної безпеки та організації оборони; створення, реорганізація та ліквідація органів виконавчої влади у цій сфері; проекту Закону України «Про державний бюджет України» по статтях, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки і оборони; матеріального, фінансового та іншого забезпечення

виконання заходів з питань національної безпеки, оборони; заходів політичного, економічного, соціального, військового, науково-технологічного, екологічного, інформаційного та іншого характеру відповідно до масштабу потенційних та реальних загроз національним інтересам. Таким чином, цей закон має вагомі положення щодо формування і реалізації економічної безпеки та організації її забезпечення, що й обумовлює його високу оцінку експертами.

Структура економічної безпеки підприємств аграрного сектора складна й багатогранна. Її складові частини пов'язані між собою та впливають на забезпечення економічної безпеки аграрного сектора, несучи загрози його сталому розвитку.

Невід'ємною складовою частиною економічної безпеки аграрного сектора є продовольча безпека. Кожна країна незалежно від рівня розвитку прагне гарантувати продовольчу безпеку власному населенню. Вважається, що країна знаходиться в безпечному стані щодо продовольчої безпеки, якщо вона здатна за рахунок власного виробництва забезпечити харчування всім громадянам на рівні не нижче 70 відсотків до науково обґрунтованої фізіологічної норми споживання.

Криміногенна безпека, як одна із складових структури економічної безпеки аграрного сектора, визначається не тільки рівнем злочинності в сільській місцевості, але і рівнем криміналізації економіки аграрного сектора, що, в свою чергу, викриває кількість злочинних груп, які одержують надприбутки від злочинної діяльності, використовуючи з цією метою недоліки вітчизняного аграрного законодавства

Екологічна безпека є однією з найголовніших складових економічної безпеки аграрного сектора та важливою умовою забезпечення сталого розвитку [6, с.103-171]. Згідно офіційно прийнятого визначення МАГАТЕ, екологічна безпека – це захист всіх осіб або навколишнього середовища від дії надмірних несприятливих впливів.

Виникла нагальна потреба в розробці державної програми розвитку земельних відносин, посилення контрольних функцій держави за використанням та охороною земель, за гарантуванням громадянам права власності на землю. Не розробляються і не освоюються проекти землеустрою з контурно-меліоративною організацією територій. Вкрай недостатньо застосовуються агротехнічні заходи, направлені на боротьбу з ерозією ґрунтів. Не здійснюється будівництво гідротехнічних протиерозійних споруд, догляд зараніше побудованими недостатній. Для поліпшення охорони довкілля варто в системі Міністерства аграрної політики України створити спеціалізований підрозділ, як єдиний державний центр управління в даній галузі, який би займався виключно питаннями екологічного моніторингу. Первинними організаційними структурами агроекологічного моніторингу можуть бути аналітичні лабораторії для роботи в польових умовах. Основними напрямками діяльності цих структур має бути розробка механізмів, методичне й організаційне забезпечення поточного спостереження за станом агроландшафтів, водних екосистем та агровиробничим впливом на довкілля, а також розробка рекомендацій з удосконалення природокористуванням та охороною природи [17].

Вихідною базою дослідження шляхів поліпшення нормативно-методичного забезпечення кількісного вимірювання економічної безпеки слугує «Методика розрахунку рівня економічної безпеки України», яка є «підґрунтям та дороговказом адаптації методологічних засад, що розроблені відносно рівня держави, до рівня підприємств» [11].

Так, порівняльний аналіз методів розрахунку одного з головних критеріїв фінансової безпеки - коефіцієнту платоспроможності показав, що у нормативно-правових актах простежуються значні розбіжності стосовно його оптимального критерію та методу розрахунку: у «Методичних рекомендаціях» коефіцієнт покриття розраховується як співвідношення оборотних активів і позикового капіталу, нормативним значенням визнано перевищення 1,0 [8], у Методичних рекомендаціях Міністерства транспорту України – коефіцієнт покриття визначається як співвідношення оборотних активів і поточних зобов'язань, нормативним значенням визнають перевищення 1,5 [9], у Методиці Міністерства фінансів України розрахунок передбачає у чисельнику оборотні засоби, а не оборотні активи, нормативне значення перевищує 1,0 [10], у «Критеріях ефективності управління суб'єктами господарювання державного сектора економіки» Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України і Фонду державного майна України коефіцієнт покриття визначається як співвідношення оборотних активів та поточних зобов'язань, оптимальне значення критерію має не перевищувати 1,0 [7], у Положеннях Міністерства фінансів України, Фонду державного майна України коефіцієнт покриття визначається аналогічно, але оптимальне значення перевищує 0,5 [15].

Отже, можна зазначити, що структура економічної безпеки аграрного сектора складна й багатогранна, її складовими частинами в рамках аграрного сектора є: продовольча безпека,

інвестиційна безпека, виробнича безпека, зовнішньоекономічна безпека, науково-технологічна безпека, сировинно-ресурсна безпека, фінансова безпека, енергетична безпека, безпека ринку праці, кадрова безпека, правопорядок, екологічна безпека. Продовольча безпека – основна складова економічної безпеки.

Система економічної безпеки підприємств аграрного сектора має базуватися на таких принципах: самозабезпеченість, незалежність, доступність, якість. Ці якісні характеристики слід враховувати при формуванні державної політики відносно економічної безпеки аграрного сектора і забезпечувати ефективний розвиток АПК, зовнішньоекономічну діяльність у сфері АПК, формування доходів населення, забезпечення збалансованого і якісного харчування.

Список використаних джерел

1. Белова І.М. Тенденції гармонізації та стандартизації обліку до міжнародних стандартів обліку та звітності. Глобальні та національні проблеми економіки: електронне наукове видання. Миколаїв, 2015. Вип. 3. С. 821-826.
2. Декларація "Про державний суверенітет України" від 16 липня 1990 р. №55-xii // Відомості верховної ради України. 1990. № 31. с. 429.
3. Закон України «Про основи національної безпеки України»: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
4. Інтерфакс-Україна. 6 липня 2001 р.
5. Конституція України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
6. Косолапов Н. Национальная безопасность в меняющемся мире (к дискуссии осодержании понятия). Мировая экономика и международные отношения. 1992. № 10. С. 5–19.
7. Критерії ефективності управління суб'єктами господарювання державного сектору економіки. Затверджено Наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції та Фонду державного майна за No 375/2298 від 18 грудня 2003 р.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1268-03>
8. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства. Затверджено Наказом Міністерства економіки за No 14 від 19 січня 2006р. [Електронний ре-сурс]. — Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=161074&cat_id=32854
9. Методичні рекомендації з організації та проведення балансових комісій на підприємствах, що належать до сфери управління, та в підгалузях Міністерства транспорту України. Затверджено Наказом Міністерства транспорту за No 249 від 28 березня 2003р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.uazakon.com/document/fpart96/idx96671.ht>
10. Методика аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектору економіки. Затверджено Наказом Міністерства фінансів за No 170 від 14 лютого 2006 р.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0332-06>
11. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України. Затверджено Наказом Міністерства економіки 02.03. 2007 р. за No 60. http://www.uazakon.com/documents/date_6s/pg_gewqwi/index.htm
12. Обліково-аналітичне і організаційно-правове забезпечення діяльності підприємств в умовах інституційних трансформацій [Текст] : колект. моногр. / Р. Ф. Бруханський, П. Р. Пуцентейло, І. М. Белова [та ін.]. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2017. - 388 с.
13. Павлик В. П. Управління сільськогосподарським підприємством у ринкових умовах. Економіка АПК. 2009. № 1. С. 28.
14. Пасхавер Б. Продовольчий аспект подолання бідності. Економіка України. 2004. № 3. С. 71–75.
15. Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації. Затверджено Наказом Міністерства фінансів та Фонду державного майна за No 49/121 від 26 січня 2006 р.: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0121-01>.
16. Пуцентейло, Петро Основні складові формування системи економічної безпеки підприємства [Текст]. Прикладна економіка - від теорії до практики : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [м. Тернопіль, 27 жовт. 2017 р.] / редкол. : П. Р. Пуцентейло, Б. О. Язлюк, Р. Ф. Бруханський [та ін.]; відп. за вип. П. Р. Пуцентейло. - Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2017. - С. 128-130.
17. Шкаберін В. М. Продовольче забезпечення у контексті регіонального розвитку (на прикладі АПК). Державне управління та місцеве самоврядування: тези V Міжнародного наукового конгресу (23 лютого 2005 р.). Х.: Вид-во ХарPI НАДУ "Магістр", 2005. С. 125–126.